

พื้นที่ เวลา อัตลักษณ์ และการสร้างความหมายทางสังคม

ศุภมณฑา สุภานันท์

บทนำ

ในการใช้ชีวิตประจำวันของเราในแต่ละวัน ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การทำงาน รวมไปถึงช่วงเวลาพักผ่อน หากสังเกตเราจะพบว่า เราได้ทำกิจกรรมผ่านพื้นที่และเวลาในสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ในพื้นที่และเวลาที่เรากำลังทำกิจกรรมต่างๆ เรายังแสดงออกถึงตัวตนที่ เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ พื้นที่และเวลาทำให้เรารู้ว่าเราควรปฏิบัติ ตัวอย่างใด เมื่อเราอยู่ในที่ทำงาน เราต้องแสดงออกในขอบเขตที่เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ที่ได้รับ หากเราเป็นเด็ก เราควรจะวางตัว ให้ความเคารพยำเกรงกับผู้ใหญ่ แต่ในขณะที่เราอยู่ท่ามกลางเพื่อน ในงานเลี้ยง หรือการออนไลน์อยู่ในโลกเสมือน ตัวตน วิธีการสื่อสาร การใช้คำพูดจะแตกต่างไปจากการทำงาน เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า พื้นที่และเวลามีส่วนสำคัญในการเป็นกรอบกำหนดให้เราแสดงออก ให้เหมาะสม พื้นที่และเวลาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสื่อสาร โดยที่ผู้ใช้ พื้นที่และเวลาอาจไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญเพราะเรามองว่าเป็น สิ่งที่คุณเคย แต่เมื่อมองอย่างพินิจพิเคราะห์พื้นที่และเวลาเป็นสิ่งที่ สื่อความหมายทั้งความหมายโดยตรงและความหมายแฝงที่ต้องใช้ การตีความ

การศึกษาแนวคิดของพื้นที่และเวลา (Space and time) เป็นมุมมองที่มีนักวิชาการจากหลายสาขาที่ให้ความสนใจกับเรื่องของพื้นที่และเวลา อาทิ มุมมองด้านภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และวัฒนธรรมศึกษา ในแต่ละมุมมองจะอธิบายและให้นิยามของพื้นที่และเวลาที่มีทั้งจุดร่วมและจุดที่แตกต่างกัน ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียนจะทบทวนแนวคิดในเรื่องพื้นที่ เวลา และอัตลักษณ์ โดยจะให้ความสำคัญกับแนวทางการศึกษาเรื่องพื้นที่และเวลาในมุมมองของวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งให้ความสนใจกับแนวทางการศึกษาของพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural place) และพื้นที่ของเมือง (Urban place) โดยในยุคแรกๆ การมองเรื่องของพื้นที่และเวลามักจะมองในแง่มุมที่จำกัดและตายตัว ไม่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (Baker, 2008) เช่น การมองพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดเพียงแค่องค์ประกอบทางกายภาพ โดยไม่ได้มองลึกลงไปถึงกิจกรรมหรือการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายใต้พื้นที่นั้นๆ แต่เมื่อมุมมองในการศึกษาด้านพื้นที่และเวลาขยายออกไปในแนวคิดต่างๆ พื้นที่และเวลาได้รับการอธิบายและให้ความหมายใหม่ในมุมมองที่มีความเปลี่ยนแปลง ลื่นไหล ไม่หยุดนิ่ง เป็นการมองพื้นที่เวลา และอัตลักษณ์ในมุมมองที่ท้าทายแนวความคิดเดิม การมองในมุมมองนี้เป็นการมองว่าพื้นที่ที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นสิ่งที่ตายตัว พื้นที่แต่ละแห่งมีกิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นแตกต่างกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการนิยามความหมายของพื้นที่และส่งผลต่ออัตลักษณ์ของคนที่ใช้พื้นที่ รวมไปถึงภายใต้พื้นที่แต่ละแห่ง ภาพแห่งอุดมคติที่เราไม่สามารถอธิบายรายละเอียดได้เท่ากับกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น การมองว่าบ้านคือพื้นที่แห่งความอบอุ่นปลอดภัย แต่ในขณะเดียวกันสำหรับบางคน บ้านอาจจะเป็นที่ที่อันตรายไม่ปลอดภัย เป็นต้น

จากความสนใจในเรื่องพื้นที่ เวลา และอัตลักษณ์ที่กล่าวไป เพื่อเป็นการทำให้ผู้อ่านเห็นภาพที่มากขึ้นเกี่ยวกับ “พื้นที่ (Space)” ผู้เขียนจึงเริ่มต้นทบทวนแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่และเวลา จากนั้นจะเน้นไปที่การทบทวนแนวคิดจากนักวิชาการที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องพื้นที่ (Space) คือ Henri Lefebvre เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส และเป็นนักคิดคนสำคัญที่งานศึกษาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของ Marx จัดอยู่

ในกลุ่มนักวิชาการ Neo-Marxist แนวคิดของ Lefebvre ให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่องพื้นที่และเวลาไว้อย่างน่าสนใจจากผลงานที่มีชื่อว่า Production of Space ในปี 1974 งานศึกษาและแนวคิดของ Lefebvre เป็นงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาทางด้านทฤษฎีสังคมเมือง (Urban theory) และเกี่ยวข้องกับทางด้านภูมิศาสตร์มนุษย์ (Human geography) ซึ่งภูมิศาสตร์มนุษย์จะเป็นสายที่เน้นการศึกษาไปที่ตัวมนุษย์ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นการศึกษาวิเคราะห์ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นของมนุษย์ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่ ซึ่งมีความแตกต่างจากภูมิศาสตร์ทางกายภาพ (Physical geography) ที่ให้ความสนใจศึกษาในเชิงลักษณะข้อเท็จจริงของพื้นที่ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ที่อยู่บนพื้นผิวโลก โครงสร้างของเมืองพื้นที่ทำเกษตรกรรม พืชพันธุ์ แม่น้ำ อากาศ เป็นต้น (Robinson, 1969: 5-7) ถึงแม้ว่างานศึกษาของ Lefebvre ในช่วงแรกยังไม่เป็นที่สนใจมากนัก แต่ในระยะเวลาคู่ต่อมา มีการกล่าวถึงในวงกว้างและมีอิทธิพลต่อแวดวงการศึกษาในสาขาต่างๆ ที่หลากหลาย รวมไปถึงมีนักวิชาการที่นำแนวคิดเรื่องพื้นที่และเวลามาต่อยอดอธิบายกับมุมมองของการสื่อสาร

นอกจากมุมมองในเรื่องพื้นที่และเวลาในบริบทแบบตะวันตก ผู้เขียนได้ทบทวนแนวคิดเรื่องพื้นที่และเวลาในบริบทของสังคมไทย โดยเป็นการมองจากสายตาของนักวิชาการตะวันตกที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องราวของประเทศไทยนำเสนอเป็นแนวทางที่อาจจะกระตุ้นให้เราหันกลับมาทบทวนและตั้งคำถามกับบริบทของพื้นที่และเวลาในสังคมไทยหรือที่เราเรียกกันว่า “กาลเทศะ” ซึ่งมีผลต่อการสื่อสารในสังคมไทย

การนำเสนอเรื่องพื้นที่และเวลาจากแต่ละมุมมองซึ่งมีทั้งมุมมองจากฝั่งตะวันตก และมุมมองของแนวคิดที่มีอยู่ในสังคมไทย ผู้เขียนได้เชื่อมโยงไปถึงเรื่องตัวตนหรืออัตลักษณ์ผ่านการใช้พื้นที่จากบริบทต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และนำเสนอข้อคิดเห็นในเรื่องการสื่อสารกับพื้นที่และเวลา รวมไปถึงสะท้อนถึงมุมมองในเรื่องการสื่อสารผ่านบริบทที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เป็นการเปิดพื้นที่ทางความคิดในเรื่องพื้นที่

(Space) และเวลา (Time) ที่มีความเป็นสหวิทยาการ จากแนวคิดทางด้านภูมิศาสตร์ (Geography) วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) และการสื่อสาร (Communication) ที่เป็นตัวเชื่อมโยงและทำให้เกิดพื้นที่ทางความคิดในการศึกษาทางด้านการสื่อสารที่มีส่วนผสมของมุมมองที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น

ความหมายของสถานที่และพื้นที่ (Place and Space)

สถานที่หรือพื้นที่ที่เราสัมผัสประสบการณ์ ใช้ชีวิต หรืออยู่อาศัย การใช้ชีวิตประจำวันของเราในพื้นที่ต่างๆ เป็นสิ่งที่ล้วนแต่มีความหมาย การใช้พื้นที่สามารถบ่งบอกความเป็นตัวตนของเราได้ สถานที่และพื้นที่มีการให้นิยามความหมายที่หลากหลาย ดังนั้นการทำความเข้าใจในเรื่องสถานที่และพื้นที่จึงเป็นคำที่ใช้สลับกันอยู่เสมอ ทำให้เราอาจจะไม่ได้ตระหนักในความหมายที่มีความแตกต่างกัน

พื้นที่และสถานที่เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญในการศึกษาของศาสตร์ต่างๆ เพราะว่าพื้นที่และสถานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญพื้นฐานของประสบการณ์ (Lived world) ในการใช้ชีวิตของมนุษย์ ที่เราอาจไม่ได้ตระหนักให้ความสำคัญ (Tuan, 1997 อ้างถึงใน Taylor, 1999) ถึงแม้ว่าในระยะแรกการศึกษาทางด้านพื้นที่และสถานที่ยังมีรากฐานองค์ความรู้ที่ยังไม่หนักแน่นที่จะแสดงถึงความเชี่ยวชาญและอำนาจในการต่อรองกับศาสตร์สาขาอื่นๆ (Rose, 1993 อ้างถึงใน Taylor, 1999) แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาทางด้านพื้นที่ที่มีการพัฒนาเติบโตมาโดยตลอด โดยมีนักวิชาการที่ให้ความสนใจศึกษาทางด้านภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นสังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รวมไปถึงการสื่อสาร ล้วนมีพัฒนาการในการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างกัน นักภูมิศาสตร์ร่วมสมัยมีหลักการในการเป็นผู้ค้นหาเส้นทาง (Pathfinder) ในขณะที่ Henri Lefebvre, Michel Foucault และ Edward Soja ไม่ใช่ นักภูมิศาสตร์ แต่เป็นกลุ่มนักวิชาการที่ให้ความสนใจศึกษาทางด้านภูมิศาสตร์ ในอีกมุมมองหนึ่งที่เชื่อมโยงเรื่องสังคมและวัฒนธรรม

เข้ามาเกี่ยวข้อง (Taylor, 1999) ดังนั้นงานของนักวิชาการที่กล่าวถึงข้างต้น ไม่ว่าจะเป็น Lefebvre Foucault และ Soja จึงไม่ได้จำกัดมุมมองในด้านภูมิศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่มีการผสมผสานศาสตร์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์และสาขาอื่นๆ ได้อย่างหลากหลายเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ในการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องพื้นที่และสถานที่ (Spaces and Places) แนวคิดด้านวัฒนธรรมศึกษากล่าวว่าการที่เราจะสามารถทำความเข้าใจการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ เราจะต้องทำความเข้าใจในกิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นพื้นที่นั้นๆ ซึ่งจะทำให้เราสามารถเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะปฏิกิริยาของมนุษย์ในพื้นที่หรือสถานที่ต่างๆ มีความหมายทางสังคม (Giddens, 1984 อ้างถึงใน Baker, 2008) เพราะฉะนั้นกิจกรรมหรือการสื่อสารที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่จะมีความหมายทางสังคมแฝงเร้นอยู่ พื้นที่จะสามารถเป็นสิ่งมีชีวิตชีวาได้มีความหมายได้ก็เพราะการกระทำของมนุษย์ มนุษย์สามารถทำให้พื้นที่หรือสถานที่ธรรมดา กลายเป็นพื้นที่ที่มีตัวตน มีความลึกซึ้งอีกด้วยกิจกรรมทางสังคมที่สร้างขึ้น ดังนั้นการศึกษาพื้นที่ในแนวทางของวัฒนธรรมศึกษาจึงมีความสำคัญมากไปกว่าการบอกว่าอะไรอยู่ตรงไหน แต่เป็นการเรียนรู้ทำความเข้าใจวิถีชีวิตที่มาจากของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม

Sack (1993) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ในมุมมองของนักภูมิศาสตร์อาจจะให้ความสนใจตั้งคำถามว่าสถานที่หรือพื้นที่บริเวณนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร แต่ไม่ได้ให้ความสนใจกับผลกระทบของพื้นที่ว่ามีผลกระทบต่อบุคคลอย่างไร อย่างไรก็ตามนักภูมิศาสตร์ได้หันมาให้ความสนใจกับความสำคัญของสถานที่ รวมไปถึงอำนาจของสถานที่และพื้นที่ (Power of place and space) ตัวอย่าง อำนาจของผู้หญิงกับการบริหารจัดการพื้นที่ภายในบ้าน หรืออำนาจของผู้ชายในพื้นที่การทำงาน เช่นเดียวกับความซับซ้อนในเรื่องของที่ว่าง ดินแดน และความรู้สึกในเรื่องของพื้นที่และสถานที่ที่มีความเป็นธรรมชาติและเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ดังเช่นชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของป่าสงวน ป่าไม้ได้เป็นเพียงสถานที่สำหรับคนในชุมชน แต่ป่าเป็นบ้าน ในขณะที่

ภาครัฐมองว่าพวกเขาถูกรุกทำลายป่า แต่ในความเข้าใจของชาวชุมชน พื้นที่ป่าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของพวกเขาจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เพราะฉะนั้นการให้ความสนใจแง่มุมนี้จะทำให้เราเข้าใจถึงที่มาที่ไป การเกิดขึ้นของพื้นที่และสถานที่ต่างๆ ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม

พื้นที่และเวลาจึงมีความเกี่ยวข้องกับหลากหลายส่วน สังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เพศภาวะ ชนชั้น เชื้อชาติเทคโนโลยี รวมทั้งยังมีบริบทอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย “พื้นที่จึงถือได้ว่าเป็นรหัสที่มีความหมาย” ซึ่งหมายความว่าพื้นที่สามารถสื่อความหมายถึงคนที่ครอบครองหรืออยู่อาศัยในพื้นที่เหล่านั้นว่ามีตัวตนอย่างไร (Ardenner, 1981 p.7 อ้างถึงใน Korzeniowska, 2004 p.130) ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่จึงไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ทางเดียว ที่พื้นที่เป็นเพียงแค่ว่าที่อยู่อาศัยหรือทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ภายในพื้นที่มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเกิดขึ้น เป็นความสัมพันธ์สองทางระหว่างคนกับคน คนกับพื้นที่ที่เข้าไปมีความสัมพันธ์ด้วย ดังนั้นพื้นที่ยังเป็นสิ่งที่ช่วยขยายให้คำนิยามกับผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ และในขณะเดียวกันผู้คนเหล่านั้นก็นิยามพื้นที่ที่พวกเขาอยู่ด้วยเช่นกัน (Korzeniowska, 2004) เพราะฉะนั้นพื้นที่จึงเป็นสิ่งที่ไม่ได้เป็นธรรมชาติ เป็นสิ่งที่สามารถสื่อความหมายและถูกประกอบสร้างโดยสังคม

ในเบื้องต้นผู้เขียนจึงขอทำความเข้าใจในมุมมองของนิยามพื้นที่และสถานที่ที่มีทั้งความหมายที่เป็นรูปธรรม เป็นการมองพื้นที่ในทางกายภาพ และความหมายนามธรรมคือการมองพื้นที่ในทางสังคม โดยจากการทบทวนงานศึกษาวิจัยมีการกล่าวถึงคำที่หมายถึงพื้นที่และสถานที่ที่หลากหลาย เช่น ในทางด้านภูมิศาสตร์มีการใช้คำว่า สถานที่ตั้ง (Location) หมายถึง การระบุตำแหน่งของสถานที่ว่าตั้งอยู่ ณ ที่ใดบนโลก สำหรับคำว่าสถานที่ (Place) จะให้ความหมายในเชิงอธิบายถึงลักษณะของสถานที่ (Boehm, 1995) เช่น ถ้าหากเป็นห้องสมุด ภาพที่ตามมาของสถานที่ที่เป็นห้องสมุดคือหนังสือมากมาย จัดเรียงอยู่บนชั้น นอกจากนี้ยังมีคำ (Term) ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อีก อาทิ ขอบเขต (Scope)

อาณาบริเวณ (Area) อาณาเขต (Territory) และภูมิภาค (Region) เป็นต้น

เมื่อลงลึกไปที่การอธิบายนิยามของพื้นที่ (Space) และสถานที่ (Place) จากงานศึกษาของ Yi-Fu Tuan ในปี 1977 ได้นำเสนอนิยามเรื่องพื้นที่และสถานที่ในประเด็นสำคัญดังนี้ (Taylor, 1999)

(1) ความหมายของ “พื้นที่” มักรวมกับความหมายของ “สถานที่” นักวิชาการที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และสถานที่ยังไม่มากนัก หากแต่จะมองสถานที่ที่เป็นพื้นฐานและเน้นหนักไปในเรื่องของพื้นที่ ดังเช่นงาน Henri Lefebvre เป็นการมองในแง่ของการสร้างพื้นที่ (Production of Space) (ซึ่งกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป) เช่นเดียวกับงานของ John Urry ได้นำเสนอแนวคิดในเรื่องการบริโภคพื้นที่ (Consuming places) เป็นการนำเสนอมุมมองเรื่องพื้นที่มากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับสถานที่ จากมุมมองนี้บ่งบอกเป็นนัยว่าคำว่า “พื้นที่” และ “สถานที่” เป็นคำที่มักใช้ควบคู่กัน

(2) พื้นที่ที่มีความเป็นนามธรรมมากกว่าสถานที่ แนวคิดนี้เป็นใจความสำคัญในการศึกษาทางด้านพื้นที่และสถานที่ ซึ่งมีการโต้แย้งกันที่หลากหลายมุมมอง อาทิ พื้นที่เป็นสิ่งที่ทั่วไป สถานที่เป็นสิ่งที่เฉพาะ พื้นที่มีอยู่ทุกที่ สถานที่มีอยู่เฉพาะ อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ที่มีความหมายครอบคลุมความหมายของสถานที่ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงในการศึกษาเรื่องพื้นที่กับกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมโดยอาจจะมองแง่พื้นที่กับชนชั้น เชื้อชาติ และเพศภาวะ เป็นต้น

(3) สถานที่คือความปลอดภัย พื้นที่คือความอิสระ แนวคิดนี้สะท้อนเรื่องการกำหนดเส้นแบ่งหรือขอบเขต จะเห็นได้ว่าถ้าเป็นสถานที่บ่งบอกถึงความมีขอบเขตที่ชัดเจน มีที่ตั้งแน่นอน บอกได้ว่าอยู่ตรงไหน แต่หากพื้นที่จะแสดงถึงความเป็นอิสระหรือเป็นที่ว่างหนึ่งที่ไม่ได้มีเส้นแบ่งที่ชัดเจนหรืออาจจะอยู่ในภาวะของความไร้ขอบเขตไร้กาลเวลา

(4) พื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวสถานที่ที่มีความหยุดนิ่ง จากแนวคิดนี้เชื่อมโยงกับเรื่องความมีอิสระ ซึ่งแสดง

ถึงเรื่องความไม่ตายตัว ความลื่นไหลของพื้นที่ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบการค้นพบที่มีมาก่อนหน้านี้จะนำเสนอถึงพื้นที่ในแง่มุมที่หยุดนิ่งเป็นสิ่งที่ตายตัว

(5) เมื่อพื้นที่เป็นสิ่งที่เราค้นเคยจะกลายเป็นสถานที่ เป็นการบ่งบอกถึงการสร้างสถานที่จากพื้นที่พื้นที่ที่มีความอิสระ อาจจะสามารถมองเห็นสัมผัสได้ หรืออาจจะไม่สามารถสัมผัสได้ ในขณะที่สถานที่เกิดขึ้นจากการใช้ชีวิตประจำวันในรูปแบบที่เกิดขึ้นซ้ำๆ เป็นการเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันมากกว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวของนักเดินทางหรือเป็นผู้ที่ค้นหาดินแดนที่ไม่รู้จัก

(6) บ้านคือสถานที่ส่วนตัว ความเป็นส่วนตัวเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นจากความคุ้นเคย การอยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นเวลานานทำให้เรารู้สึกและเข้าใจในการใช้ชีวิตประจำวัน โดยไม่มีความรู้สึกแปลกแยกเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ การออกแบบบ้านเหมือนกับการออกแบบสถานที่เป็นการสร้างความใกล้ชิดความผูกพัน เช่น ความรู้สึกที่เรากับบ้านเกิดเมืองนอนเป็นสถานที่เฉพาะที่มีความพิเศษสำหรับเรา

(7) สถานที่ของแต่ละบุคคลมีอยู่ในระดับที่แตกต่างกัน ในปลายสุดด้านหนึ่งสถานที่อาจจะเพียงเก้าอี้ตัวโปรดที่เรานั่งเป็นประจำ หรือในปลายสุดอีกด้านหนึ่งสถานที่อาจจะเป็โลกทั้งใบ จากแนวคิดนี้สะท้อนถึงเรื่องการกำหนดขอบเขตของพื้นที่หรือสถานที่ว่าล้วนแต่เป็นสิ่งที่สมมุติขึ้นมา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องพื้นที่และสถานที่มีหลากหลายมุมมอง มีทั้งมุมมองที่มองอย่างคงที่และมุมมองที่มองอย่างไม่หยุดนิ่ง ความเป็นพลวัต สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยภาพรวมแล้วเราจะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่มีความหมายที่กว้างกว่า ความเป็นนามธรรมและอิสระมากกว่าสถานที่ ดังนั้นการให้นิยามพื้นที่ในแง่มุมดังกล่าวทำให้พื้นที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาและมีความเชื่อมโยงกับการศึกษาในหลากหลายสาขา อาทิ พื้นที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเพศภาวะ เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ เกี่ยวข้องกับการวางแผนปรับปรุงภูมิทัศน์ เกี่ยวข้องกับการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน

แนวคิดที่มักจะกล่าวถึงเมื่อมีการนำเสนอเรื่องพื้นที่คือแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ส่วนตัว (Private Space) และพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ซึ่งเป็นการแบ่งการมองพื้นที่เป็นสองมุมที่แตกต่างกัน และให้ความสำคัญกับสิ่งที่ปรากฏในพื้นที่นั้นๆ พื้นที่ส่วนตัวจึงเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ถูกควบคุมเหมือนกับพื้นที่สาธารณะ ในสังคมไทยพื้นที่สาธารณะเป็นสิ่งที่ถูกควบคุม โดยจะคำนึงถึงสิ่งที่ต้องปรากฏอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความคิด ค่านิยม ความเชื่อของสังคมไทย (Morris, 2000 อ้างถึงใน Jackson, 2004)

พื้นที่ยังเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดสถานะของคนในสังคม พื้นที่เป็นภาพตัวแทนของชนชั้น เชื้อชาติ พื้นที่บางแห่งเป็นภาพตัวแทนของความล้มเหลวของสังคม หรือความเชื่อบางอย่างที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นก็เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในเชิงพื้นที่ เช่น วัดในภาคเหนือมีการห้ามผู้หญิงเข้าไปในเขตอุโบสถ ทำให้เห็นได้ว่าพื้นที่แต่ละแห่งสื่อสารเรื่องราวความเป็นมาเป็นไป สังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชน เราจะเห็นได้ว่าภายใต้พื้นที่หนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่จริงๆ หรือพื้นที่ทางความคิดมีแง่มุมที่เชื่อมโยงกัน ดังนั้นในประเด็นที่จะกล่าวถึงต่อไปขอนำเสนองานศึกษาชิ้นสำคัญของ Lefebvre นักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่นำเสนอแนวคิดในเรื่องการสร้างพื้นที่ (Production of Space) โดยได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดมาจากการศึกษาทางสาย Marxist ซึ่งเป็นการมองและตั้งคำถามกับพื้นที่ในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และสามารถเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ความเป็นไปของสังคม

Henri Lefebvre: การสร้างพื้นที่และความหมายทางสังคม

การนำเสนอการศึกษาของ Henri Lefebvre ประเด็นแรกที่น่าสนใจคือประวัติของ Lefebvre เพื่อที่เราจะทำความรู้จักถึงที่มาที่ไปของ Lefebvre รวมไปถึงการสะท้อนถึงอิทธิพลทางความคิดที่เขาได้รับ (Auslander, 2008 & Kipfer, Goonewardena, Schmid, Milgrom, 2008) ประเด็นที่สองเป็นการนำเสนอผลงานการศึกษาของ Lefebvre โดยเน้นแนวคิดสำคัญคือ Production of Space (Soja, 1996; Auslander, 2008; & Kipfer,

Goonewardena, Schmid, Milgrom, 2008) และประเด็นที่สามเป็นการนำเสนองานวิจัยที่ใช้แนวคิดของ Lefebvre เป็นกรอบในการศึกษา

พื้นที่ ตัวตน และความคิดของ Lefebvre

Henri Lefebvre (1901-1991) เป็นนักคิดชาวฝรั่งเศสที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในนักคิดที่มีความเป็น Marxian thinker คนสำคัญคนหนึ่งแห่งยุค (Gottdiener, 2010) Lefebvre เกิดและเติบโตที่เมือง Landes ที่อยู่ตอนใต้ของฝรั่งเศสในปี 1901 โดยศึกษาเล่าเรียนทางด้านปรัชญา สนใจแนวคิด Marxist เป็นอย่างมาก ทำให้ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มนักวิชาการที่มีความสนใจแนวคิด Marxist และได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส (French Communist Party) ในปี 1928 อิทธิพลทางความคิดที่เขาได้รับเป็นแนวคิดจากงานในยุคแรกๆ ของ Marx ซึ่งทำให้เขาได้แปลงานของ Marx เป็นภาษาฝรั่งเศส นอกจากนี้ Lefebvre ยังมีโอกาสได้เข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อกลับมาจากสงครามเขาจึงเข้าได้มาทำงานทางด้านการกระจายเสียง (Broadcaster) และทุ่มเทเวลาให้กับงานเขียนที่ได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดของ Marxism โดยเขาให้ความสนใจกับลักษณะ Humanist ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ได้รับจากงานเขียนในยุคต้นๆ ของ Marx และยังเป็นอิทธิพลมาจาก Hegel ต่อมาในปี 1958 Lefebvre ถูกไล่ออกจากพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสเพราะแนวคิดที่ต่อต้านมุมมองแบบ Stalinist อย่างไรก็ตามเขาได้กลับมามีส่วนเกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์อีกในปลายยุค 1970 (Auslander, 2008)

จากความเกี่ยวข้องในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานในพรรคคอมมิวนิสต์ได้แสดงถึงมุมมองทางความคิดในการที่พยายามจะวิพากษ์วิจารณ์สังคม Lefebvre มีผลงานที่หลากหลายครอบคลุมตั้งแต่ ปรัชญา การเมือง สังคมวิทยา วรรณกรรม ดนตรี ภาษา และการศึกษา สังคมเมือง รวมไปถึงผลงานแปลงานเขียนที่ได้รับอิทธิพลมาจาก Marx ต่อมา Lefebvre ได้รับตำแหน่ง

นักวิจัยด้านสังคมวิทยาประจำที่ศูนย์วิจัย (Centre National de la Recherche Scientifique - CNRS ปี 1949-61) และได้มีโอกาสทำงานเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมีชื่อเสียงที่เมือง Strasbourg (1961-5) รวมไปถึงได้การทำงานเป็นอาจารย์ที่ Nanterre (1965-73) และในช่วงเวลาดังกล่าว ปี 1968 ด้วยสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยก่อให้เกิดการปฏิวัติของนักศึกษา ทำให้เขาได้เขาไปมีบทบาทในการประท้วงที่ปารีส (Kipfer, Goonewardena, Schmid, Milgrom, 2008) จะเห็นได้ว่าความหลากหลายทางความคิดและความเชี่ยวชาญในศาสตร์ต่างๆ สะท้อนผ่านงานเขียนของเขาในหลากหลายแง่มุมโดยมีบริบททางสังคมและการเมืองที่เขาไปเกี่ยวข้องเป็นพลังในการขับเคลื่อนทางความคิด

นอกจากนี้ Lefebvre ยังมีมุมมองที่ต่อต้านกลุ่มนักวิชาการฝรั่งเศสได้รับความนิยมนในปี 1960 ซึ่งเกี่ยวข้องกับภาษา (Linguistic) และมานุษยวิทยาเชิงโครงสร้าง (Anthropological structuralisms) เขาได้เขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์งานของ Claude Levi-Strauss และ Michel Foucault รวมไปถึงวิพากษ์งานที่ต่อต้านมุมมองแบบ Humanist ของ Marxist เช่นงานของ Louis Althusser เป็นผู้นำเสนอเป็นการเปลี่ยนมุมมองแบบโครงสร้างให้กลายเป็นการมองแบบอุดมคติ (Ideology) (Auslander, 2008)

จากขอบเขตงานด้านวิชาการของ Lefebvre ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ เราจะเห็นได้ว่าการหลอมหลอมความเป็นตัวตนของเขาผ่านบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญๆ ในสถานการณ์ต่างๆ ในฝรั่งเศสเอง รวมไปถึงบริบทของสังคมโลกในยุคนั้น

ช่วงชีวิตของ Lefebvre ได้เป็นส่วนหนึ่งของการเติบโตในยุคอุตสาหกรรม รวมทั้งการขยายตัวของความเป็นเมือง (Urbanization) และชานเมือง (Suburbanization) ของชีวิตคนฝรั่งเศส ท่ามกลางประสบการณ์ที่เขาได้พบเจอทำให้เขาประยุกต์ใช้แนวคิด Critical Marxist มาอธิบายปัญหาต่างๆ ที่ได้พบในชีวิตประจำวัน (Everyday life) เขาให้ความสนใจกับรูปแบบสังคมที่มีความแปลกแยก

ความรู้สึกห่างเหิน (Alienation) ที่ปรากฏซ้ำๆ ซากๆ ในการดำเนินชีวิตของคนเมืองซึ่งเป็นผลมาจากทุนนิยมสมัยใหม่ Lefebvre อธิบายว่าความรู้สึกแปลกแยกที่เกิดขึ้นของมนุษย์เป็นผลผลิตมาจากกระบวนการ 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรก กิจกรรมของมนุษย์เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามลำดับอย่างเป็นธรรมชาติทั่วไปและดูจะมีความเป็นอิสระจากรัฐ ในความเป็นธรรมชาติหรือความมีอิสระนั้นเกี่ยวข้องกับขั้นที่สองคือรูปแบบของทุนนิยมที่ถูกทำให้มีโครงสร้างของความเป็นเหตุเป็นผล และในขั้นสุดท้ายจะเชื่อมโยงไปถึงกิจกรรมในชีวิตประจำวัน การทำงานของคนที่ถูกมองว่าเป็นการทำงานที่อยู่ภายใต้ระบบที่ก่อให้เกิดความกดดัน ด้วยภาวะบีบคั้นที่ต้องสามารถทำงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายโดยใช้กำไร-ขาดทุนเป็นตัววัด สามารถก่อให้เกิดความเครียด เมื่อมองในเชิงเศรษฐกิจ Lefebvre กล่าวแสดงความคิดเห็นว่า ระบบการแบ่งงานกันทำเป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์กับแรงงานเช่นเดียวกับโครงสร้างทางการเมืองที่อาจกลายเป็นสิ่งที่กดขี่ บังคับ และสร้างอุดมคติของรัฐ (State ideology) ให้กับสังคม (Auslander, 2008)

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่างานของ Lefebvre จะเกี่ยวข้องกับการพยายามหาความหมายของการใช้ชีวิต การเติบโตของสังคมเมืองการใช้ชีวิตของผู้คนที่อยู่ในเมือง พื้นที่ของความเป็นเมือง โดยพยายามจะอธิบายถึงที่มาที่ไปของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งเราอาจจะมองว่าเป็นกิจกรรมที่เราคุ้นเคยทำอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันโดยไม่ได้ตั้งคำถามกับพื้นที่ เวลา และตัวตนในชีวิตประจำวันของเรา

แนวคิดของ Lefebvre ยังทำให้เราตระหนักถึงในเรื่องของพื้นที่ที่เราอาศัยอยู่และไม่ได้มองพื้นที่เป็นเรื่องที่เป็นวัตถุมีขอบเขตที่ชัดเจน สามารถจับต้องได้หรือสัมผัสได้หรือสัมผัสได้เพียงอย่างเดียว แต่พื้นที่มีความเปลี่ยนแปลง ยืดหยุ่น ลื่นไหลไปตามกิจกรรมทางสังคม การใช้ชีวิตประจำวันของมนุษย์ พื้นที่ในเมืองเป็นพื้นที่แห่งการช่วงชิง การต่อรอง การเรียกร้อง ความสนใจจากกลุ่มคนที่หลากหลาย การเข้าครอบครองพื้นที่ทางกายภาพจึงเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจอีกด้วย เราจะเห็นได้ว่าการสื่อสารเพื่อเรียกร้องให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในสังคมมีแนวโน้มในการยึดพื้นที่

ทางกาย ตามมาด้วยการใช้พื้นที่ของสื่อ แล้วจึงรุกคืบไปยังพื้นที่แห่งความคิด เรื่องพื้นที่จึงมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับมุมมองในแต่ละสถานการณ์

ผลงานของ Henri Lefebvre

Lefebvre มีผลงานการศึกษาที่น่าสนใจใน 2 เรื่องที่สำคัญคือ Critique of Everyday Life (1958) และ Production of Space (1974)

Critique of Everyday Life (1958)

Auslander (2008) กล่าวว่า จากผลงานเรื่องแรก Critique of Everyday Life (1958) เป็นการวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมในชีวิตของคนเมือง Lefebvre อธิบายถึงโครงร่างผลกระทบของความแปลกแยกที่มีระบบทุนนิยมและกิจกรรมในชีวิตประจำวันของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ ภายใต้ระบบทุนนิยม มนุษย์เริ่มต้นที่จะสูญเสียการควบคุมตนเอง สูญเสียจุดมุ่งหมายสูงสุดของตนเอง ขาดการคำนึงถึงตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ (Subject) ทำให้มองตนเองว่าเป็นเพียงวัตถุ (Object) ภายใต้ระบบเศรษฐกิจ โดยอธิบายตนเองเป็นเหมือนสินทรัพย์ทั้งของรัฐและนายทุน และยังคงที่นั้งของการเป็นผู้บริโภค การที่อธิบายตนเองในแง่มุมนี้เป็นการทำให้ตนเองกลายเป็นสินค้าและทำให้เกิดกลายเป็นความแปลกแยกในการใช้ชีวิตเพราะว่ามนุษย์อาจจะรู้สึกโดดเดี่ยว ขาดการเชื่อมโยงตนเองกับคนรอบข้าง ยิ่งโดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองมีชีวิตที่เร่งรีบ ขาดการเชื่อมโยงตนเองกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ต้องพึ่งพาวัตถุถึงจะอยู่รอดได้

เราจะเห็นได้ว่ากิจกรรมในชีวิตประจำวันของเราเป็นสิ่งที่ระบบอำนาจความสะดวกให้เราติดต่อสื่อสารผ่านเครื่องมืออำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะชีวิตของคนเมืองที่เติบโตและส่วนหนึ่งต้องพึ่งพิงอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในแง่การตอบสนองทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจ เพื่อเข้ามาเติมเต็มส่วนที่รู้สึกแปลกแยกการใช้ชีวิต และการทำงานกับเทคโนโลยี เช่น เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นรูปแบบเดิมๆ ซ้ำซาก ขาดความ

แปลกใหม่ ทำงานเหมือนเครื่องจักรในพื้นที่ที่จำกัด อาจทำให้มนุษย์สูญเสียความเป็นปัจเจกบุคคลในการที่จะต่อสู้และต่อรองกับระบบของสังคม เราอาจจะเกิดความรู้สึกท้อแท้โดดเดี่ยว ยิ่งโดยเฉพาะการใช้ชีวิตในสังคมเมืองที่ต้องดิ้นรน เพลิดเพลินกับชีวิตในรูปแบบต่างๆ การถูกกระแสดังสังคมชักจูงใจในการที่ต้องมี ต้องใช้ วัตถุสิ่งของที่อาจจะดูเหมือนไม่จำเป็นสำหรับชีวิต การใช้เวลาหมดไปกับการบริโภคกิจกรรมต่างๆ ในสังคมทำให้ขาดการให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตัวเพื่อสังคมหรือการมีจิตสำนึกสาธารณะเพื่อสังคม โดยสรุปแล้วงานเขียนของ Lefebvre ชิ้นนี้จึงเป็นการวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของเมืองใหญ่ๆ ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นกิจกรรมธรรมดาทั่วไป แต่ภายใต้ความธรรมดาอันแฝงไปด้วยเรื่องอำนาจ การควบคุม ทั้งในเชิงปฏิบัติและความคิดโดยที่เราอาจจะไม่ได้นึกถึง

Production of Space (1974)

ผลงานเรื่องที่สองของ Lefebvre นำเสนอแนวคิดเรื่อง Production of space (1974) เป็นที่น่าแปลกใจว่าในตอนแรกที่มีการตีพิมพ์ยังไม่ได้รับความสนใจมากนัก ถึงแม้ว่าในช่วงนั้นเขาจะมีผลงานที่เกี่ยวข้องกับ Marxism และ Everyday Life เป็นที่ได้รับความนิยม แต่การถ่ายทอดมุมมองในเรื่องพื้นที่ (Space) ยังไม่ได้รับความสนใจในยุคนั้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันงานเขียนเรื่อง Production of Space ได้รับการอ้างอิงในวงกว้าง แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ (Spatial turn) ได้รับความสนใจในสายสังคมศาสตร์และการตั้งคำถามเกี่ยวกับพื้นที่ได้รับกล่าวถึงมากขึ้น ซึ่งขยายมุมมองไปมากกว่าเรื่องทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงในเรื่องกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) และเกิดการพัฒนามุมมองใหม่ๆ ทางด้านภูมิศาสตร์ตามมา แนวคิดใหม่ของโครงสร้างในเรื่องพื้นที่-เวลาจึงมีความเปลี่ยนแปลง พื้นที่เข้ามามีบทบาทและความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น (Schmid, 2008)

อิทธิพลทางความคิดของ Lefebvre ในเรื่อง การสร้างพื้นที่ (Production of Space) ได้รับอิทธิพล

มาจากกลุ่มนักคิดจากเยอรมัน คือ Hegel, Marx และ Nietzsche แนวคิดสำคัญที่เป็นรากฐานคือวิธีคิดแบบวิภาษวิธีหรือ Dialectics วิธีการแบบวิภาษวิธีเป็นวิธีการในการพยายามอธิบายสิ่งของ เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ ในมุมมองที่เป็น 2 ด้าน (Binary) จากความคิด 2 ด้านที่ขัดแย้งกัน แล้วจึงนำมาสู่ข้อสรุป เช่น การทำงานของรัฐบาลเพื่อบริหารประเทศ มีรัฐบาล (Thesis) ที่เป็นฝ่ายที่บริหารงาน และฝ่ายค้าน (Anti-thesis) ที่คอยตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล ข้อคิดที่ได้จากทั้งสองฝ่ายจะนำมาสู่ข้อสรุป (Synthesis) ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2553)

วิธีคิดแบบวิภาษวิธีดังกล่าวได้นักคิดนำไปประยุกต์ใช้ในมุมมองที่หลากหลาย สำหรับ Hegel จะเน้นมุมมองวิภาษวิธีในเชิงความคิด การโต้แย้งทางความคิด ในขณะที่ Marx จะใช้วิภาษวิธีในแง่มุมมองที่เป็นวัตถุ (Materialist) วิเคราะห์ระบบของเศรษฐกิจและสังคม รากฐานการคิดแบบวิภาษวิธีทำให้ Lefebvre พัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องการสร้างพื้นที่ที่มีองค์ประกอบแบบ 3 ด้าน (Triadic) โดยแนวคิดดังกล่าวได้รากฐานการวิพากษ์ทางภาษาและความคิดจาก Hegel พื้นฐานจากปฏิบัติการทางสังคมของ Marx (Marx's social practice) และแนวคิด Creative / Poetic act ของ Nietzsche (Nietzsche's Art) (Schmid, 2008) จะเห็นได้ว่า Lefebvre ได้ประยุกต์ใช้วิธีแบบวิภาษวิธีมาอธิบายเรื่องของพื้นที่โดยผสมผสานทั้งความคิดเชิงรูปธรรมและนามธรรม รวมไปถึงวิธีคิดที่มีพื้นฐานจากมุมมองจากแบบปรากฏการณ์นิยม (Phenomenological) และสัญวิทยา (Semiotics)

Lefebvre's conceptual triadic

การให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องพื้นที่เป็นมุมมองที่ให้ความสำคัญกับบริบทและความคิดในเวลาเดียวกัน Lefebvre ได้เชื่อมโยงเรื่องพื้นที่กับเวลา พื้นที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในขณะที่เวลาจะแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีลำดับแสดงถึงกระบวนการขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ในการผลิตของสังคม Lefebvre ไม่ได้ให้ความสนใจเพียงพื้นที่ที่ถูกสร้าง

ภายใต้บริบทของสังคมเพียงอย่างเดียว เขาให้ความสนใจว่ารูปแบบของพื้นที่นั้นสร้างรูปแบบของวิถีชีวิตอย่างไร (Auslander, 2008; Schmid, 2008)

พื้นที่ในมุมมองของ Lefebvre จึงเป็นพื้นที่ทางสังคม (Social space) พื้นที่ที่เกิดขึ้นได้เพราะเป็นผลผลิตจากปฏิบัติการทางสังคม (Social product) ในการใช้พื้นที่ของมนุษย์ พื้นที่จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงทางสังคม พื้นที่ไม่ได้มีอยู่หรือดำรงอยู่ด้วยตนเองแต่พื้นที่จะถูกรับรู้ว่ามีอยู่ก็ต่อเมื่อมีการสร้างพื้นที่เหล่านั้นผ่านปฏิบัติการทางสังคม (Social practice) เช่น การรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์หรือการรวมกลุ่มแม่บ้านเพื่อสร้างพื้นที่สร้างอำนาจในการในการต่อรองกับคนกลุ่มอื่นๆ จะเห็นได้ว่าพื้นที่นั้นอยู่ภายใต้เงื่อนไขผลผลิตทางสังคม พื้นที่และเวลาไม่ได้ดำรงอยู่แบบสากล แต่เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น การทำความเข้าใจในพื้นที่ของแต่ละสังคมก็ยิ่งแตกต่างกันไป ดังนั้นการวิเคราะห์พื้นที่และเวลาจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความขัดแย้งที่มีอยู่ในแต่ละสถานการณ์ (Schmid, 2008)

ในมุมมองแบบ Marxist จะให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่มีกระบวนการหลากหลาย เป็นพลังในการก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทั้งทางกายภาพและทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม รูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันที่ภาครัฐมีบทบาทหรือจะเป็นภาคเอกชนที่มีบทบาท พยายามสร้างคนให้เกิดความเหมือน รูปแบบเดียวกัน ทำให้เขาไม่เกิดความคิดที่จะต่อต้านกับระบบเมื่อเห็นความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้น เพราะมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่ในสังคม ทำให้บางครั้งก็ไปสร้างข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลงชีวิตประจำวัน ดังนั้นการแสวงหา การให้ความรู้ความเข้าใจทำให้พื้นที่ทางสังคมที่เกิดขึ้นจะเป็นแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Carp, 2008) Lefebvre จึงได้เสนอแนวคิดที่พยายามจะอธิบายทำความเข้าใจพื้นที่ โดยเป็นการมองเรื่องพื้นที่ผ่านความเคลื่อนไหวทั้งทางด้านปฏิบัติ (Practice) และด้านความคิด (Concept)

หลักคิดที่สำคัญในการสร้างพื้นที่ (Production of Space) ของ Lefebvre สามารถแบ่งได้ 3 มิติ (Triadic)

ที่มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ได้แก่

(1) พื้นที่เชิงปฏิบัติการ (Spatial practice หรือ Perceived space) (2) พื้นที่ทางความคิด (Representations of Space หรือ Conceived Space) และ (3) พื้นที่จากประสบการณ์ (Spaces of Representation หรือ Lived Spaces) สามารถอธิบายโดยสรุปได้ดังนี้ (Soja, 1998; Ingen, 2003; Auslander, 2008; Carp, 2008 & Schmid, 2008)

(1) พื้นที่เชิงปฏิบัติการ (Spatial practice หรือ Perceived space) เป็นพื้นที่ที่สามารถรับรู้ได้ผ่านลักษณะทางกายภาพ ผ่านการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในการรับรู้ พื้นที่ทางกายภาพ เช่น หัวมุมถนน ตลาด ศูนย์การค้า พื้นที่ทางวัฒนธรรม พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่เชิงประจักษ์หรือมีแผนที่หรือมีโครงสร้างปรากฏอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงพื้นที่กายภาพหรือองค์ประกอบของสิ่งปลูกสร้างในสถานที่หรือพื้นที่เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมไปถึงกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้พื้นที่นั้นๆ ด้วย เกี่ยวข้องไปถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมในชีวิตประจำวัน เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริงๆ มีความต่อเนื่อง และมีความหมายในพื้นที่ทางสังคม การเคลื่อนไหวที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าก่อให้เกิดพื้นที่ ตัวอย่างเช่นการเดินหรือการวิ่งผ่านพื้นที่ต่างๆ การเล่นกีฬา การไปซื้อของที่ตลาด การเดินทางไปทำงาน พื้นที่ในการทำงาน รูปแบบกิจกรรมต่างๆ สร้างให้เกิดพื้นที่ทางสังคม กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทำให้เราสามารถตอบคำถามว่าเราใช้พื้นที่นั้นอย่างไรและทำไม ดังนั้นเมื่อเราสัมผัสกับพื้นที่ทางกายภาพ สิ่งที่จะเชื่อมโยงตามมาคือการรับรู้ตีความพื้นที่ของแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด การพูดคุย ความคิดที่เรามีเกี่ยวกับพื้นที่ต่างๆ จะมีอิทธิพลจากการรับรู้พื้นที่ การเข้าไปสัมผัสพื้นที่นั้นทางกายภาพ หากเราไม่เคยไปสัมผัสพื้นที่นั้นๆ ทางกายภาพ เราอาจจะตีความในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากคนที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีประสบการณ์กับพื้นที่นั้นๆ เช่น พื้นที่ที่เกิดภัยพิบัติ น้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นพื้นที่กายภาพที่เกิดจากความสูญเสียของธรรมชาติ

คนที่อยู่ในพื้นที่ได้รับความเดือดร้อน ความทุกข์ยาก ในการชีวิต ความคิด มุมมองที่เกิดขึ้นกับคนอยู่ในพื้นที่ ที่ได้รับประสบการณ์โดยตรง ส่วนคนที่ไม่ได้มีส่วน เกี่ยวข้องจะมีมุมมองที่แตกต่างกัน ซึ่งต่อยอดมาที่การ อธิบายถึงพื้นที่ทางความคิด

(2) พื้นที่ทางความคิด (Representations of Space หรือ Conceived Space) ความคิดที่เรามีต่อพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่ถูกรับรู้ และตีความ ซึ่งเกิดขึ้นจากจินตนาการ ที่เราได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่นั้นๆ ผ่านการประกอบ สร้างวาทกรรม (Discourse) เกี่ยวกับพื้นที่ในรูปแบบ ต่างๆ เป็นการอธิบายพื้นที่เหล่านั้นโดยแต่ละคนอาจจะมี ชุดความรู้ของพื้นที่ที่เหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ พื้นที่ ทางความคิดจึงเป็นภาพตัวแทนพื้นที่ที่เราเกี่ยวข้องผ่าน ทางความคิด การวางแผน รหัส ความทรงจำ พื้นที่จึงเป็น สิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นความคิด ซึ่งการมองพื้นที่ในเชิง ความคิดเป็นวิธีการมองที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมาก

ความคิดที่เรามีต่อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ทำให้เราจัก การปฏิบัติตน ถึงแม้ว่าเราจะไม่เคยเข้าไปสัมผัสพื้นที่ นั้นมาก่อน เช่น การที่เรารับรู้ประเพณี วัฒนธรรมของ ประเทศที่เราไม่เคยไปสัมผัส ผ่านทางหนังสือ หรือ สื่อมวลชน ทำให้เราเกิดการสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ นั้นๆ กระบวนการในการคิด การจินตนาการใช้พื้นที่ใน รูปแบบต่างๆ ตัวอย่างเช่นในการเล่นกีฬาฮอกกี้ พื้นที่ ทางกายภาพจะเป็นพื้นที่แข่งขันกีฬา มีกฎ กติกา มารยาท ในการควบคุม พื้นที่ทางความคิดของกีฬาฮอกกี้จะเป็น กีฬาที่มีความสำคัญกับประเทศในแถบตะวันตก แสดง ถึงความเป็นชาติ ความเป็นปัจเจกบุคคล ความเป็นชุมชน การเมือง ภาษา เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ สัญลักษณ์ ที่สำคัญที่สามารถอ่านผ่านการเล่นกีฬาฮอกกี้คือ ความเป็นชาย ผิวขาว รักชาติ เป็นต้น

หากเป็นในมุมมองของไทย กีฬามวยไทยเป็นกีฬา ประจำชาติ แสดงถึงความรักชาติ ความเป็นลูกผู้ชาย รวมถึงการยกย่องและให้ความสำคัญกับครูผู้ฝึกสอน มวยไทย พื้นที่ทางกายภาพยังแสดงถึงความเป็นพื้นที่ อันศักดิ์สิทธิ์ ก่อนทำการชกต้องกราบไหว้บูชาครู เราจะ เห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวพื้นที่ทางกายภาพผสมผสาน กับความคิดเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน อาทิ

ในการเรียกร่องประชาธิปไตย พื้นที่ที่เป็นสัญลักษณ์แห่ง การเรียกร่องทางการเมือง เช่น อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย หน้ารัฐสภา หรืออาจจะเป็นย่านธุรกิจกลางใจเมือง พื้นที่แต่ละแห่งล้วนมีความหมายที่ถูกรับรู้แตกต่างกัน การที่จะเชื่อมร้อยพื้นที่เชิงปฏิบัติการและพื้นที่ทาง ความคิดเข้าด้วยกันจึงต้องอาศัยการรับรู้จากประสบการณ์

(3) พื้นที่จากประสบการณ์ (Spaces of Representation หรือ Lived Spaces) เป็นพื้นที่ที่ผสมผสาน ทั้งพื้นที่เชิงปฏิบัติการและพื้นที่ทางความคิด มุมมอง ทั้งสองดังกล่าวเป็นสิ่งที่มียุติพลซึ่งกันและกัน ไม่สามารถ มองอย่างแยกส่วนได้ พื้นที่มักจะเป็นสิ่งที่ถูกเข้าใจว่า เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ มีตัวตนชัดเจน สามารถสร้าง เป็นแผนที่ บอกได้ว่าอยู่ตรงไหน สามารถวิเคราะห์ อธิบาย ได้ หรือเป็นพื้นที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นทางความคิด ดังนั้น พื้นที่จากประสบการณ์ (Lived Space) จึงเป็นการ รวมทั้งสองส่วนไว้ด้วยกัน

“Lived Spaces จึงเป็นการรวมทั้งความเป็นจริง ทางกายภาพ ทางปฏิบัติ และจินตนาการ รวมทั้ง วัตถุ สิ่งของ หรือสิ่งที่จับต้องได้ (Thing) และความคิด (Thought) ในความหมายที่เท่ากันหรือความหมายใด ความหมายหนึ่งอาจจะมีอิทธิพลมากกว่าอีกความหมายหนึ่ง พื้นที่ทางสังคมเป็นเหมือนการสร้างพื้นที่ในการตอบโต้ การต่อต้านการครอบงำ สามารถเกิดขึ้นได้จากกลุ่มคนที่ เป็นรอง คนที่อยู่ชายขอบ หรือคนที่ถูกทำให้เป็นคน กลุ่มน้อยสังคม” (Soja, 1996: 68)

Lived Space ยังหมายรวมถึงขณะที่เราตระหนัก รู้ถึงการมีอยู่ของเราและพื้นที่ ทั้งในมุมมองที่เป็น ประสบการณ์ที่เราได้แบบรวมกลุ่ม หรือประสบการณ์ ที่เราได้แบบปัจเจก อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องตระหนัก อีกมุมหนึ่งในพื้นที่แบบ Lived Space ยังสามารถ เป็นพื้นที่อิสระหรือพื้นที่ที่เกิดจากการกดขี่ หรือเป็น พื้นที่ที่เกิดจากการกีดกัน การแบ่งแยก อาจจะได้เห็นได้ ชัดเจน หรือเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่โดยที่ไม่ได้ตั้งคำถาม เช่น การเหยียดเชื้อชาติ เพศ และกลุ่มคนที่เป็นคนรัก เพศเดียวกัน เป็นพื้นที่ที่ถูกทำให้เป็นพื้นที่สำหรับคน กลุ่มน้อย ในขณะเดียวกันพื้นที่ยังสามารถสร้างการ เปลี่ยนแปลง การต่อรอง สร้างความหลากหลาย หรือ

การต่อต้าน เป็นการสร้างพื้นที่โดยปัจเจก หรือเป็นการสร้างโดยกลุ่มคน พื้นที่แห่งการต่อต้านจะมีความเป็นพลวัต อีกทั้งยังต่อรองกับความคิดในเชิงครอบงำ เป็นพื้นที่ทางเลือก ดังนั้นการทำความเข้าใจในเรื่องพื้นที่จึงเป็นทั้งสื่อและผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น พื้นที่ยังแสดงถึงอำนาจของคนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ การรู้จักพื้นที่ทำให้เรารู้ว่าเราควรจะสื่อสารหรือวางตนเองอย่างไร อำนาจมีส่วนสำคัญในความสัมพันธ์ทางสังคม และมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป อำนาจจึงเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่และบางครั้งก็ถูกมองข้ามหรือเป็นส่วนที่ซ่อนเร้นปกปิดหรืออยู่ภายใต้วัตถุบางอย่าง เช่น พื้นที่แสดงออกถึงอำนาจ การที่ผู้ที่มีอำนาจมีการครอบครองพื้นที่ที่กว้างขวาง แต่ไม่ได้หมายความว่าอำนาจจะมีอยู่เพียงฝ่ายเดียว กลุ่มคนชายขอบหรือกลุ่มประชาชนที่ต้องการเรียกร้องความเป็นธรรมในสังคมก็สามารถรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างพื้นที่ในการต่อรองกับอำนาจได้ผ่านการใช้สื่อในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะสื่อเครือข่ายสังคมสังคมออนไลน์ ที่สามารถสร้างเครือข่ายการสื่อสาร เผยแพร่ข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ฉับไว เป็นต้น

ในการทำความเข้าใจพื้นที่ทั้งสามองค์ประกอบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอยู่ระหว่าง (1) Spatial practice (2) Representations of Space และ (3) Spaces of Representation ในทั้งสามองค์ประกอบ Edward Soja ได้นำแนวคิดของ Lefebvre มาพัฒนาและจัดกรอบความคิดโดยเรียกทั้งสามองค์ประกอบว่าเป็น (1) Firstspace (2) Secondspace และ (3) Thirdspace โดยตัวอย่างที่ Soja กล่าวถึงจะเป็นเรื่องการของการเดินทางท่องเที่ยว เมื่อเราไปท่องเที่ยวในพื้นที่ทางกายภาพ สถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เรียกได้ว่าเป็น Firstspace หรือ Perceived Space ความคิดที่เราเกี่ยวกับสถานที่แห่งนั้น คือ Secondspace หรือ Conceived Space สำหรับ Firstspace มักจะมาพร้อมกับ Secondspace เสมอ ในขณะที่ประสบการณ์ที่เราได้จากการท่องเที่ยว ทั้งได้สัมผัสด้วยตนเองจริงๆ และความคิดที่เรามีต่อการท่องเที่ยวในสถานที่นั้นๆ รวมแล้วคือ Thirdspace หรือ Lived Space การมอง

ในมุมมองแบบนี้เป็นการก้าวข้ามจากการมองแบบชั่วคราว (Binary Logic) สู่การมองแบบผสมผสานสามส่วน (Trialectical Logic) (Auslander, 2008) โดยในพื้นที่ Lived Space หรือ Thirdspace ได้มาจากการเข้าไปรับรู้สัมผัสทางกายภาพ เมื่อเรารับรู้แล้วความรู้สึกนึกคิดที่เรามีต่อสถานที่แห่งนั้น หล่อหลอมออกเป็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สึก และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เรามีต่อพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเป็นการผสมผสานทั้งความคิดในเชิงปรากฏการณ์นิยมและสัญญวิทยา

Auslander (2008) ยังได้ยกตัวอย่างอธิบายเพิ่มเติมว่า ให้พิจารณาพื้นที่ที่เราครอบครองอยู่ในขณะที่เราอ่านเอกสารชิ้นนี้อยู่ในห้อง พื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) คือมิติของห้อง เฟอร์นิเจอร์ที่ตกแต่ง ขอบหน้าต่างของห้อง อุณหภูมิในห้อง สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นที่ที่เรารับรู้ (Perceived Space) ผ่านการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ยังรวมไปถึงเสียงเพลง เสียงรบกวน กลิ่นอาหารหรือกลิ่นดอกไม้ประดับต่างๆ ที่เราได้สัมผัส สำหรับความนึกคิดที่เรามีเกี่ยวกับพื้นที่ (Mental Spaces หรือ Conceived Space) ที่เราอยู่จะเป็น Secondspace เมื่อรวมพื้นที่ทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน สามารถเรียกได้ว่าเป็น Social Space หรือ Lived Spaces คือประสบการณ์ที่เราได้จากการใช้ห้องนั้น ความนึกคิด ความทรงจำที่มีทั้งดีและไม่ดี ความรู้สึกสงบหรือวุ่นวายใจ ประเด็นคือพื้นที่จึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ หรือเป็นเพียงความคิดที่ถูกถ่ายทอดผ่านรูปภาพ ภาพวาด หรือแผนที่ แต่มันจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีการผสมผสานทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันเราถึงจะทำความเข้าใจพื้นที่เหล่านั้นได้อย่างชัดเจน เช่นการที่เราจะเข้าใจจิตใจของคนที่ประสบภัยน้ำท่วม เราเพียงแค่เห็นการนำเสนอผ่านทางสื่อ (ซึ่งเปรียบเทียบกับ Representations of Space) ยังไม่เพียงพอที่จะเข้าใจอย่างแท้จริง แต่การที่เราลงไปสัมผัสกับคนที่เข้าต้องอยู่ในบ้านที่เผชิญกับน้ำท่วม เราจะได้รับรู้ทั้งพื้นที่ทางกายภาพและอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างแจ่มชัดมากขึ้น

Lefebvre ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การทำความเข้าใจในเรื่องพื้นที่เป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนและค่อนข้างเฉพาะตัว เพราะปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเช่น

เรื่องของวัฒนธรรม การตีความของคนเกี่ยวกับพื้นที่ยังแตกต่างกันในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม Carp (2008) ได้ยกตัวอย่างในอีกมุมหนึ่งในการอธิบายเรื่องพื้นที่ว่า “หัวใจ” ในพื้นที่ที่เป็น Lived Space จะแตกต่างจาก “หัวใจ” ที่อยู่ในพื้นที่ของ Perceived Space ใน Perceived Space หัวใจเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย ทำหน้าที่สูบฉีดเลือดไปหล่อเลี้ยงร่างกายเราจะได้ยินเสียงจังหวะการเต้นของหัวใจเมื่อเราเหนื่อยมากๆ ความนึกคิดที่เรามีเกี่ยวกับหัวใจเป็น Conceived Space และใน Lived Space หัวใจมีความหมายมากมาย หากเราได้เคยมีประสบการณ์เสียใจ ตีใจ ออกหัก เราจะเข้าใจความหมายของ “หัวใจ” ในอีกมุมมองหนึ่งที่แตกต่างออกไป

พื้นที่จึงมีความหมายที่ไม่หยุดนิ่งและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ยังเชื่อมโยงและสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลที่มีความหลากหลาย ดังนั้นในมุมมองต่อไปนี้จะนำเสนอความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่และอัตลักษณ์ พื้นที่ในความหมายของบริบทของสังคมไทย พร้อมยกตัวอย่างงานวิจัยที่ใช้แนวคิด Lefebvre เป็นกรอบในการศึกษา

พื้นที่ เวลา อัตลักษณ์ และกาลเทศะ

เมื่อเราเกิดและเติบโตขึ้นมา เราคงเคยมีคำถามในใจเกี่ยวกับกับตนเอง เราเกิดและเติบโตพร้อมกับการค้นหาตัวตนของเราผ่านการใช้ชีวิตพื้นที่และช่วงเวลาต่างๆ เรามักจะตั้งคำถามกับสิ่งที่อยู่แวดล้อมตัวเรา เรื่องราวที่มีคนกล่าวถึงเกี่ยวกับตัวเราหรือเรื่องราวที่เราได้ฟังจากผู้อื่น ครอบครัว เพื่อน การปฏิบัติตัวของคนรอบข้าง ปฏิบัติที่คนอื่นปฏิบัติต่อเรา สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยหล่อหลอมความเป็นตัวตนของเรา ซึ่งเรียกว่า อัตลักษณ์ (Identity) อัตลักษณ์ได้รับการให้ความหมายจากหลากหลายสำนักคิดที่ศึกษาแต่ในทฤษฎีอัตลักษณ์ที่กล่าวถึงจะวางอยู่บนรากฐานของสำนักวัฒนธรรมศึกษา (Cultural studies) ในมุมมองดังกล่าว อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีอยู่อย่างคงที่ อัตลักษณ์ที่ถูกแสดงออกผ่านรสนิยม ความเชื่อ ทักษะคติ การใช้ชีวิต อัตลักษณ์มีทั้งอัตลักษณ์ของเฉพาะบุคคลกับอัตลักษณ์ทางสังคม

อัตลักษณ์ยังเกี่ยวข้องกับความเหมือนหรือความแตกต่าง เมื่อเราเปรียบเทียบกับตนเองกับผู้อื่น (Barker, 2008)

อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เรารู้ว่าตัวเราเองเป็นใคร เราเรียนรู้และปรับตัวในการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ รอบตัว อัตลักษณ์ช่วยให้เรารู้ว่าเราดำเนินความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ รวมไปถึงสภาพแวดล้อมรอบตัวของเราอย่างไร อัตลักษณ์ยังช่วยแยกแยะความแตกต่าง ใครที่มีความคล้ายคลึงกับเรา สามารถเป็นพวกเดียวกับเรา และใครที่แตกต่างจากเรา เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่แล้ว อัตลักษณ์จะเป็นลักษณะที่กำหนดโดยความแตกต่างกัน อาจจะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้หรือแบ่งแยกได้ชัดเจนจากภายนอก เช่น ชนชาติ สังเกตได้จากความแตกต่างของสีผิว รูปร่าง หน้าตา หรือเป็นสิ่งที่เป็นามธรรม ความเสียสละ-ความเห็นแก่ตัว จะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้วอัตลักษณ์จะถูกสร้างขึ้นในรูปแบบของความตรงกันข้ามกัน เช่น ชาย-หญิง คนผิวขาว-คนผิวสี ความปกติ-ความเบี่ยงเบน จากปกติ ความดี-ความชั่ว จะเห็นได้ว่าจากคำนิยามดังกล่าวอัตลักษณ์ค่อนข้างเป็นสิ่งที่เป็นามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ (Kathryn Woodward, 1997 อ้างถึงใน นันทา วีรวิทยานุกูล, 2544)

ทั้งนี้อธิบายโดยยกตัวอย่างประกอบเพิ่มเติมอัตลักษณ์ของหญิงไทยที่ดีเมื่อแต่งงานแล้ว คือ “การเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี หัวอ่อน เชื่อฟัง อ่อนหวาน เอาใจสามี การเป็นแม่ที่รักและอุทิศตนเพื่อลูก การเป็นแม่บ้านแม่ศรีเรือนที่ขยันขันแข็ง จัดการดูแลบ้านช่องได้เรียบร้อย เป็นผู้ใฝ่ใจในศาสนา และธำรงรักษาจริยธรรมในสังคมอย่างไม่เคยตั้งคำถาม” (กาญจนา แก้วเทพ, 2535 น. 64) จากตัวอย่างข้างต้นแสดงถึงการรวบรวมคุณลักษณะ (Attribute) ของหญิงไทยที่ดีซึ่งสังคมส่วนใหญ่ให้การยอมรับ คุณลักษณะต่างๆ ที่กล่าวถึงของคนกลุ่มต่างๆ เป็นกรอบพื้นฐานที่สังคมไทยให้การยอมรับและปฏิบัติสืบเนื่องกันโดยเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนทำให้เราซึมซับคุณลักษณะเหล่านั้นไว้ตนเอง จนเกิดการรับรู้ว่าเป็นใคร ควรแสดงออกและประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อเรามองคนที่แตกต่างจากเรา เราจะมองว่าเขาเป็นคนละพวกกับเรา ความรู้สึกที่เรารับรู้ว่าเป็นใคร เราเป็นพวกเดียวกับใคร เราอยู่ในกลุ่มใด และเราต้อง

ดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างไร เป็นสิ่งที่เราเรียกว่า อัตลักษณ์ (นันทา วีรวิทยานุกูล, 2544)

อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดด้วยความเหมือนและความต่างจากผู้อื่น ดังนั้นเราสามารถแบ่งลักษณะของอัตลักษณ์ได้ 2 ประเภท ได้แก่ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Individual identity) คือความมีลักษณะเฉพาะตัวของเราที่แตกต่างจากผู้อื่นและอัตลักษณ์ทางสังคม (Collective / Social identity) เป็นรูปแบบอัตลักษณ์ที่เราเลือกแสดงออกเพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากสังคม เมื่อเราสื่อสารหรือแสดงออกเปรียบเสมือนเราแสดงอัตลักษณ์ของเราปรากฏให้เห็น เราอาจจะเลือกแสดงอัตลักษณ์ส่วนบุคคลหรืออาจจะแสดงออกโดยใช้อัตลักษณ์ทางสังคม (เรื่องฟ้าบุราคร, 2550) ทั้งนี้ในการเลือกแสดงออกทางอัตลักษณ์ของเราสิ่งที่เราต้องคำนึงถึงคือความเหมาะสมในเรื่องพื้นที่และเวลา ซึ่งมีส่วนในการกำหนดอัตลักษณ์ของเรา ดังนั้นอัตลักษณ์ของคนเราจะมีความคล่องตัวปรับเปลี่ยนไปตามพื้นที่และเวลาที่เรานำมาดำเนินความสัมพันธ์

พื้นที่ในบ้านจะเป็นพื้นที่ที่เป็นโลกของผู้หญิง เป็นที่ทางที่ผู้หญิงใช้เวลาในชีวิตประจำวันมากกว่าผู้ชาย หากผู้หญิงคนนั้นเป็นแม่บ้านที่ไม่ต้องไปทำงาน ในขณะที่พื้นที่ของผู้ชายจะเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายนอกบ้าน สถานที่ที่ทำงาน เมื่อมองข้ามไปถึงในเรื่องอายุ เมื่อผู้ชายอายุมากขึ้น หรืออยู่ในวัยเกษียณ ผู้ชายอาจจะรู้สึกแปลกแยกเมื่อต้องอยู่ที่บ้าน อาจจะรู้สึกผิดที่ผิดทาง เพราะอัตลักษณ์ของผู้ชายมักจะต้องผูกติดอยู่กับโลกของการทำงาน ในขณะที่ผู้หญิงเมื่ออยู่บ้านจะรู้สึกว่าเป็นพื้นที่ของตนเองในการบริหารจัดการสิ่งต่างๆ พื้นที่ภายในบ้านผู้ชายอาจจะรู้สึกไร้อำนาจ เพราะรู้สึกว่าไม่เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ หรือเป็นเพียงผู้ที่มาเยี่ยม ดังนั้นผู้ชายจะสร้างพื้นที่ของตนเองที่ค่อนข้างคล่องตัว (Fluid) และเกิดขึ้นเพียงระยะเวลาอันสั้น และเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายนอกบ้าน (Korzeniowska, 2004) ในขณะที่จากการตั้งข้อสังเกตกับสังคมไทยผู้ชายมักจะใช้เวลาหลังเลิกงานในการหาความบันเทิงในสถานบันเทิง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างพื้นที่ของตนเองที่ต้องการมีความเป็นอิสระ หลุดพ้นจากภาระหน้าที่ครอบครัวหรือการทำงาน การใช้ชีวิตนอกบ้านของผู้ชายถือเป็นเรื่องปกติ เพราะผู้ชายมี

บทบาททางสังคมวัฒนธรรมจะต้องเป็นผู้ออกไปหารายได้มาเลี้ยงดูคนในครอบครัว เมื่อกลับมาบ้านผู้ชายจึงเลือกที่จะอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานบ้านซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ผู้ชายจึงมักทำกิจกรรมเช่น อ่านหนังสือ หรือเล่นกับลูก ซึ่งแตกต่างจากผู้หญิงที่ต้องดูแลทำความสะอาด ทำกับข้าว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในพื้นที่หนึ่งๆ มีความเกี่ยวข้องทั้งเรื่องเพศสังคม และวัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน ในสังคมไทย “กาลเทศะ” เป็นกรอบกำหนดในการวางตัวของผู้หญิงกับผู้ชาย เด็กกับผู้ใหญ่ การแสดงออกที่ปรากฏในสังคมของแต่ละบุคคลเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง

พื้นที่และเวลาในบริบทของสังคมไทยมีความหมายเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ในสังคมไทยเรามักจะกล่าวเสมอว่าทำอะไรก็ตามต้องดูกาลเทศะคือเวลาและสถานที่ บริบทของความเป็นสังคมไทย กาลเทศะจึงหมายถึงการแสดงออกต่างๆ ต้องกระทำให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม และคำนึงถึงเรื่องเวลาและสถานที่ (Van Esterik, 2000) ดังนั้นอัตลักษณ์ชาย-หญิงในสังคมไทยก็ต้องแสดงออกให้เหมาะสมกับพื้นที่และเวลา เพราะสังคมไทยสร้างความคาดหวังในการแสดงออกทางอัตลักษณ์ที่เหมาะสมโดยเฉพาะเมื่อต้องอยู่ในพื้นที่สาธารณะ เด็กต้องอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ผู้ชายต้องเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน หากผู้หญิงหรือผู้ชายมีการแสดงออกทางอัตลักษณ์ที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ อาจจะถูกตักเตือน หรือถูกพูดถึงภายหลังในทางที่ไม่ดี

ในการทำเข้าใจเรื่องกาลเทศะ หากเราสังเกตจะพบว่าไม่ว่าพื้นที่ สถานที่ หรือเวลา สังคมไทยจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอก เป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้จากภายนอกเป็นหลัก Van Esterik (2000) กล่าวถึงการวิเคราะห์กาลเทศะโดยเลือกใช้คำว่า surface ในการอธิบาย มีความหมายถึงพื้นผิวภายนอกหรือสิ่งที่อยู่ภายนอก ซึ่งเป็นลักษณะของการพยายามทำความเข้าใจวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอก สังเกตเห็นได้จากภายนอก โดยเชื่อมโยงกับความหมายของคำว่า superficiality หมายถึงผิวเผิน ไม่ลึกซึ้ง ซึ่งทั้ง surface และ superficiality เป็นขอบเขตที่อยู่นอกสุด หากมองในแง่วัตถุจะเป็นลักษณะภายนอกของวัตถุ มี

ลักษณะที่อยู่ในระเบียบ เรียบร้อย ประณีต สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ เป็นสิ่งที่ลื่นไหล ยืดหยุ่น ปรับขยายได้ ไม่ตายตัว จะเป็นส่วนที่ห่อหุ้มส่วนอื่นๆ หรือส่วนเล็กน้อยเอาไว้ รวมทั้งสามารถปะติดปะต่อส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน

ในเรื่องการปฏิบัติตัว การแสดงออกในพื้นที่และเวลาต่างๆ สังคมไทยจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่ต้องกระทำเป็นอย่างยิ่ง โดยในแต่ละพื้นที่จะมีกฎเกณฑ์ปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป ทำให้แต่ละพื้นที่ที่มีความหมายทางสังคม (Social Space) ที่แตกต่างกันตามไปด้วย ถ้าอธิบายเฉพาะลงไป ในการสื่อสารเราก็ต้องดูความเหมาะสมว่าเราอยู่ในพื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) อย่างไร เราก็ต้องสื่อสาร เลือกใช้คำพูด วิธีการแต่งตัวให้เหมาะสมกับสถานที่นั้นๆ ก็จะสะท้อนถึงความคิดที่เรามีต่อพื้นที่นั้นๆ (Mental Space) และรวมไปถึงปฏิภนาที่เราแสดงออก ประสบการณ์ที่เราได้เวลาที่เรายู่ในสถานการณ์นั้น (Lived Space) เพราะฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบมุมมองของ Lefebvre กับวิธีคิดเรื่อง “กาลเทศะ” ของไทยก็สามารถเชื่อมโยงกันได้ แต่ลักษณะของสังคมไทยจะมีความเฉพาะตัวคือให้ความสำคัญกับพื้นที่ภายนอกหรือที่ Van Esterik ใช้คำเรียกว่า Surface

Van Esterik (2000) อธิบายเพิ่มเติมว่า surface เป็นคำที่อธิบายถึงสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอก ในที่นี้สิ่งที่อยู่ภายนอกเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆ และที่สำคัญคือมีความไม่แน่นอน มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะพื้นที่และเวลาคือสิ่งที่ไหลไป ไม่หยุดนิ่ง ในเรื่องของพิธีกรรม ศาสนารวมไปถึงระเบียบปฏิบัติต่างๆ คำว่ากาลเทศะเป็นการแสดงออกถึงข้อจำกัดของการปฏิบัติตัวในสังคม และเป็นการระบุดึงความลื่นไหลเปลี่ยนแปลง ดังนั้น Surface และ Appearance จึงสามารถสังเกตได้ในแต่ละสถานการณ์และรูปแบบของการปรับเปลี่ยนก็จะทำให้เหมาะสมตามสถานการณ์ที่ควรจะเป็นมากเท่าที่จะมากได้

ในการปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้ากับสถานการณ์สถานที่ พื้นที่ และเวลาเป็นสิ่งที่เราปฏิบัติกันอยู่ในชีวิต

ประจำวัน ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเราไม่ได้รู้สึกว่ามันเป็นภาวะที่ขัดแย้งกัน การให้ความสำคัญกับ “หน้าตา” หรือ surface ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในรูปแบบใดก็ตาม หากเป็นพื้นที่ที่ปรากฏสู่สาธารณะ (Public) จะเป็นพื้นที่ที่สังคมไทยระมัดระวังเป็นพิเศษ Morris (2000) อ้างถึงใน Jackson (2004) กล่าวว่า พฤติกรรมการแสดงออกในพื้นที่สาธารณะ (Public) และพื้นที่ส่วนตัว (Private) มีความแตกต่างกัน สังคมไทยจะให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะที่ต้องแสดงถึง “ความเป็นระเบียบเรียบร้อย” ตัวอย่างที่สังเกตได้คือการที่ภาครัฐเข้าไปจัดการควบคุมปรับปรุงสถานที่ต่างๆ เพื่อให้ปรากฏต่อสายตาของผู้คนในด้านที่ดี โดยอาจจะพยายามกำจัดสิ่งที่ถูกมองว่าเป็นส่วนเกินของสังคม จนพื้นที่เหล่านั้นอาจจะสูญเสียธรรมชาติที่ดั้งเดิม เช่น การจัดระเบียบท้องสนามหลวงใหม่ โดยปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เหมาะสมสวยงาม ย้ายนกพิราบย้ายโสเภณี ย้ายคนจรจัดออกจากพื้นที่ ทำให้พื้นที่ของท้องสนามหลวงดูสวยงามและเป็นระเบียบ ซึ่งในอีกมุมหนึ่งการจัดการเหล่านี้ ทำให้ผู้คนที่มีชีวิตผูกพันใช้ประโยชน์จากท้องสนามหลวง สูญเสียพื้นที่ในการทำมาหากิน เพราะสำหรับพวกเขา ท้องสนามหลวงเปรียบได้กับบ้าน อาจกล่าวได้ว่าเรื่องหน้าตาเป็นเรื่องที่คนไทยให้ความสำคัญมากที่สุด เมืองไทยได้รับการกล่าวขานสื่อสารไปยังคนทั่วโลกว่าเป็นเมืองพุทธ ผู้คนจิตใจดี ยิ้มสยาม แต่เรายังมีพื้นที่บางส่วนที่มีการค้าโสเภณีเด็ก มียาเสพติด มีแรงงานเด็กที่ถูกทารุณ เพราะฉะนั้นแล้วมุมมองในเรื่องพื้นที่ที่สามารถสื่อสารอัตลักษณ์ได้หลากหลายแง่มุมไม่ว่าในฐานะของปัจเจกบุคคลหรือมองในด้านสังคม

อย่างไรก็ตาม Jackson (2004) ได้เน้นย้ำว่า พื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมในเรื่องการแสดงออก แต่ทั้งนี้เราก็ไม่ได้รู้สึกว่ามันเป็นความขัดแย้ง การแสดงออกในพื้นที่สาธารณะเป็นการสร้างภาพของสังคมไทยที่ควรจะเป็นในสายตาของคนไทยด้วยกันเอง รวมไปถึงสายตาของคนต่างชาติที่มองมายังสังคมไทย ในขณะที่พื้นที่ส่วนตัวนั้นไม่ได้ถูกควบคุมเช่นเดียวกับพื้นที่สาธารณะ

Van Esterik (2000) กล่าวว่า ในการบริหารจัดการพื้นที่และเวลา ความรู้ในเรื่องกาลเทศะนั้นเป็นความรู้ที่ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ภาษา กิริยาท่าทางที่เหมาะสมในสังคม เช่น การปฏิบัติตัว การวางตัวของผู้หญิง ผู้ชาย การกระทำใดที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม สำหรับบุคคลที่ปฏิบัติตัวไม่ถูก กาลเทศะจะรู้สึก “เสียหน้า” และสูญเสียความเคารพนับถือ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มากในสังคมไทย หรืออาจเรียกได้ว่า “สูญเสียบารมี” นอกจากนั้นกาลเทศะยังเกี่ยวข้องกับความรู้สึก “เกรงใจ” ในการปฏิบัติสิ่งต่างๆ เราก็ต้องคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่น ทำให้เราเลือกที่จะพูดหรือสื่อสารโดยทางอ้อม อีกทั้งหากเราทำตัวไม่ถูกกาลเทศะต่อหน้าผู้ที่มีอำนาจมากกว่าเรา เราก็จะรู้สึกอับอาย เป็นความรู้สึกที่มีผลเป็นอย่างมาก หากเป็นการเปิดเผยในที่ที่สาธารณะ

อย่างไรก็ตามแนวคิดของ Van Esterik (2000) ที่ได้นำไปนั้น ไม่ได้หมายความว่า การถ่ายทอดความรู้ในเรื่องกาลเทศะจะหยุดนิ่ง ความรู้ที่ถ่ายทอดนั้นมีการปรับเปลี่ยน หมุนเวียน อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับระดับชนชั้น (Class) ในการปรับประยุกต์ใช้กาลเทศะให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของตนเอง

เพราะฉะนั้นเมื่อเชื่อมโยงเรื่องกาลเทศะกับแนวคิด Production of Space ของ Lefebvre จะพบว่า มีจุดที่สามารถเชื่อมโยงกันได้ สิ่งที่เป็นจุดร่วมคือมุมมองในเรื่องพื้นที่ จริงๆ แล้วในสังคมไทยก็มองเรื่องความสิ้นไหลของพื้นที่เช่นเดียวกัน หากในเรื่องของพื้นที่ทางกายภาพเปรียบเทียบกับ Surface ก็เป็นสิ่งที่ใกล้เคียงกันคือมองในเรื่องของสิ่งภายนอกที่ปรากฏและรับรู้ได้ โดยใช้ประสาทสัมผัส พื้นที่ของสังคมไทยจะมีความเฉพาะตัวคือเรื่องของ Surface ว่าจะต้องดูมีความเหมาะสม (กาลเทศะ) รวมไปถึงอัตลักษณ์ของคนเราก็ต้องปรับให้เหมาะสมด้วย ซึ่งสังคมไทยก็ไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องไม่ดี ขัดแย้งกับความรู้สึก หรือมองว่าเป็นสิ่งที่เป็นการกระทำแบบหน้าไหว้หลังหลอก เพียงแต่เราเองก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับว่าเราจะเลือกแสดงอัตลักษณ์อย่างไร ให้เข้ากับพื้นที่นั้นๆ ยิ่งไปกว่านั้นคือให้ความระมัดระวังกับสิ่งที่ปรากฏในพื้นที่

สื่อมวลชนที่เป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ในโลกของสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social media) ซึ่งกำลังเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง สร้างพลังทางสังคมในด้านต่างๆ สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์กำลังทำให้เส้นแบ่งระหว่างคำว่า “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่สาธารณะ” พร่าเลือนลงไป เพราะในพื้นที่ของสื่อดังกล่าว ข้อมูลส่วนตัว เรื่องส่วนตัว ความคิด มุมมองของเราได้รับการนำเสนอไปหาคนที่อยู่ในเครือข่ายเป็นจำนวนมาก ในบางครั้งเรื่องที่เราคิดว่าเป็นเรื่องส่วนตัว เป็นมุมมอง ความคิดส่วนตัวของเราอาจย้อนกลับมาก่อปัญหาให้กับตัวเราได้ เพราะว่าคำพูดของเรามีหลักฐานปรากฏสามารถสืบค้นติดตามร่องรอยเหล่านั้นได้ ในเรื่องของตัวตนของเราเช่นกัน พื้นที่ของเครือข่ายสังคมออนไลน์ เราสามารถเลือกติดต่อ ปรับแต่ง และเลือกนำเสนออัตลักษณ์ของเราได้ โดยที่อัตลักษณ์ที่เรานำเสนอในโลกออนไลน์กับโลกจริงของเราอาจมีความแตกต่างกัน

มุมมองเรื่องของ “กาลเทศะ” ในสังคมไทยดังที่กล่าวไป เมื่อนำไปเชื่อมโยงกับแนวคิดของ Lefebvre การสร้างให้เกิด Lived space เป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นในการทำงานของสื่อมวลชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นที่ในการนำเสนอข่าวให้ผู้ชมเกิดความสนใจและรู้สึกมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นเป็นสิ่งที่สื่อโทรทัศน์ในแต่ละสำนักแข่งขันกันเป็นอย่างดี จากกรณีการนำเสนอข่าวภัยพิบัติที่กำลังเป็นประเด็นที่สื่อให้ความสำคัญ เช่น กรณีการนำเสนอข่าวน้ำท่วมหรือแผ่นดินไหวของรายการข่าวช่องต่างๆ เช่น กรณีของนักข่าวช่อง 3 ที่ให้ผู้สื่อข่าวหรือพิธีกรรายการข่าวเข้าไปรายงานข่าวอย่างใกล้ชิดในพื้นที่เพื่อที่จะได้สัมผัสกับบรรยากาศ อารมณ์ ความรู้สึกของผู้ประสบภัยได้อย่างลึกซึ้ง เป็นการผสมผสานระหว่างพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่น้ำท่วมในการรับรู้หรือในจินตนาการของผู้สื่อข่าว การสร้าง Lived space ดังกล่าวได้สร้างให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆ ในสังคมไทยที่หลากหลาย เช่น บทบาทของหน้าที่ใหม่ๆ ของสื่อที่เกิดขึ้นคือเป็นช่องทางในการช่วยระดมทุนช่วยเหลือผู้ประสบภัย สื่อช่วยนำสิ่งของเข้าไปแจกจ่ายให้คนในพื้นที่ เป็นต้น

นอกจากนี้ในเรื่องของพื้นที่การนำเสนอข่าวถูกขยายขอบเขตออกไปจากกรอบเดิมๆ โดยการหลอมรวม

พื้นที่ห้องส่งและพื้นที่ที่ประสพภัยให้เป็นพื้นที่เดียวกัน สร้างวัฒนธรรมการนำเสนอข่าวแบบใหม่ให้กับสังคมไทย สื่อมวลชนแข่งขันกันในการนำเสนอข่าวจากพื้นที่รายงานสดมากขึ้น มีการตั้งโต๊ะรายงานข่าวในพื้นที่ ผู้สื่อข่าวปรับเปลี่ยนตนเองให้เหมาะกับสถานการณ์ โดยการใส่ชุดเสื้อยืด กางเกงขาสั้น รองเท้าแตะในการรายงานข่าว หรืออาจจะเป็นการนำเสนอเบื้องหลังที่มาที่ไปของการทำงานข่าว เปิดเผยกระบวนการทำงานข่าวให้ผู้ชมได้เห็น เป็นการสร้างพื้นที่ในการนำเสนอข่าวว่าไม่ได้จำกัดเพียงข้อมูล แต่ยังนำเสนอเบื้องหลังการได้มาซึ่งข้อมูลเหล่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจของสื่อมวลชนไทย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ส่งผลให้ความหมายเรื่อง “กาละ” และ “เทศะ” ในพื้นที่ ตามขอบเดิมของสื่อมวลชนก็ลื่นไหลไปด้วยอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้การทำความเข้าใจเรื่องพื้นที่โดยใช้กรอบแนวคิดของ Lefebvre ในการศึกษาที่มีมุมมองในเรื่องการศึกษาพื้นที่ของเมือง (Urban Space) และทางด้านวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ซึ่งมีมุมมองที่เกี่ยวข้องกับสื่อด้วยเช่นกัน การใช้สื่อมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพื้นที่ สื่อสามารถสร้างพื้นที่และเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ที่ผู้คนมีต่อพื้นที่ ดังเช่นงานศึกษาของ Simun (2009) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ MP3 ของคนที่อาศัยอยู่ในลอนดอน ในการฟังเพลงผ่าน MP3 เมื่อเวลาต้องเดินทางไปทำงานในลอนดอน ทำให้ผู้ชมมีประสบการณ์ในการใช้พื้นที่อย่างไร เพลงสามารถสร้างความรู้สึกใหม่ๆ ในการเดินทางได้หรือไม่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลจากกรณีศึกษาจำนวน 8 คน ซึ่งเป็นผู้ใช้ชีวิตประจำวันเดินทางในลอนดอน ผลการวิจัยพบว่า เพลงมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนความรู้สึกที่มีต่อพื้นที่ต่างๆ สร้างประสบการณ์ความรู้สึก มุมมองที่มีเกี่ยวกับพื้นที่และสถานที่ให้เปลี่ยนแปลง เพราะในช่วงเวลาการเดินทางในเมืองใหญ่เป็นช่วงเวลาที่จะรู้สึกเบื่อหน่าย น่าเบื่อ แต่การใช้ MP3 เข้ามาช่วยสร้างประสบการณ์ใหม่ๆ ในการใช้พื้นที่ ทำให้อารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อพื้นที่ในชีวิตประจำวันสามารถเปลี่ยนแปลงจากความซ้ำซาก จำเจ เป็น

ความรู้สึกที่รื่นรมย์ เพลิดเพลิน ผ่อนคลาย มีอิสระ เพลงเป็นสื่อที่ทำให้ผู้ใช้หลุดออกจากพื้นที่สาธารณะ การเดินทางบนท้องถนนที่ลึบสน วุ่นวาย สร้างพื้นที่ส่วนตัวของตนเองระหว่างการเดินทาง เหมือนได้ก้าวเข้าสู่โลกอีกโลกหนึ่งโดยใช้เพลงเป็นสื่อสร้างประสบการณ์ที่แปลกใหม่ จากกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ (Routine) อยู่ทุกเมื่อเชื่อวันดูมีความหมายมากขึ้นเมื่อ MP3 และเสียงเพลงเข้ามาเปลี่ยนแปลงสร้างความรู้สึกและสร้างพื้นที่ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นระหว่างการเดินทาง

สำหรับ Moss and Richter (2010) สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงผ่านพื้นที่และเวลาของวัยรุ่นที่อยู่ในหอพักในประเทศอังกฤษ ประสบการณ์ที่วัยรุ่นได้จากการใช้ชีวิตอยู่ในหอของมหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดของ Lefebvre มาอธิบายชีวิตประจำวันของวัยรุ่น พื้นที่และเวลาในกรอบแนวคิดเรื่อง Routine, Representation, Rhythm และ Ritual จากแนวคิดเรื่อง Space of Representation หรือ Lived Space ผู้วิจัยใช้ในการอธิบายการตีความ การให้ความหมายของวัยรุ่นเมื่อใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ต่างๆ สภาพแวดล้อม หอพัก การเดินทาง รวมไปถึงเรื่องของประสบการณ์ที่ผ่านมา ความต้องการ ความสัมพันธ์ การมองไปในอนาคตของวัยรุ่น พื้นที่ที่วัยรุ่นทำกิจกรรม อาศัยอยู่ ใช้ชีวิตประจำวัน เป็นช่วงเวลาที่เกิดกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง (Transformation) การเรียนรู้ การเติบโต ทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิต การปรับตัว วิถีคิด และมุมมองต่างๆ ในการมองโลก วัยรุ่นที่ใช้ชีวิตอยู่ในหอพักในมหาวิทยาลัยมีโอกาสที่จะสัมผัสกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ อย่างใกล้ชิด สร้างประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้ง และผูกพัน เพราะเกิดการสื่อสารกับพื้นที่ต่างๆ อย่างต่อเนื่อง การให้ความหมายต่อการทำกิจกรรมต่างๆ เป็นมากกว่าเพียงกิจกรรมหนึ่ง แต่เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นอย่างมีสัจจะ มีชีวิตชีวาในการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย พื้นที่จึงเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีเรื่องราว มีความทรงจำที่สามารถสื่อสารจากรุ่นสู่รุ่น

จากงานศึกษาที่ได้กล่าวไป มุมมองเรื่องพื้นที่/เวลาจึงมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลในการดำเนินชีวิต การให้ความหมายของสิ่งต่างๆ รอบตัว ในเรื่องของสื่อที่

มีบทบาทเชื่อมโยงสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยเฉพาะสื่อใหม่ๆ ที่ก้าวเข้ามาสร้างให้เราตระหนักในเรื่องการใช้พื้นที่และเวลา รวมไปถึงสร้างความหมายของพื้นที่และเวลาที่ไร้ขอบเขตจำกัดเมื่อเราสื่อสารผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

Janssen (2007) กล่าวว่า ในยุคเทคโนโลยีและเครือข่ายเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้เส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ต่างๆ เช่น ระหว่างพื้นที่เชิงปฏิบัติการและพื้นที่ทางความคิด พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวไม่ได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจน อีกทั้งกระบวนการผลิตสินค้า ในเรื่องของวัตถุ (Material) สัญลักษณ์ (Symbolic) และจินตนาการ (Imaginary) มีความเกี่ยวข้องกันในการสร้างสินค้าตัวหนึ่งขึ้นมา เช่นเดียวกับการสร้างพื้นที่ที่มีการผสมผสานทั้งเชิงกายภาพ ความคิด จินตนาการ และประสบการณ์ Janssen ได้เสนอแนวทางในการศึกษาพื้นที่ในสื่อมวลชน ครอบคลุมความรู้ในการศึกษาการสื่อสารสร้างให้เกิดพื้นที่ และกลายเป็นพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น และแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ในขณะเดียวกันพื้นที่เองก็สร้างให้เกิดการสื่อสารและพื้นที่ก็สามารถการสื่อสารเรื่องราวของตนเองได้เช่นกัน ซึ่งความพยายามนำเสนอแนวคิดของ Janssen ทำให้เกิดแนวทางการศึกษาอีกหนึ่งมุมมอง ภายใต้กรอบการศึกษารูปแบบวัฒนธรรมศึกษา (Cultural studies) ทำให้เกิดสาขาย่อย (Sub-field) ในการศึกษาทางด้านการสื่อสารคือภูมิศาสตร์การสื่อสาร (Communication Geography) โดยใช้มุมมองในเรื่องภูมิศาสตร์มาอธิบายการสื่อสาร

แนวคิด Production of Space อาจจะเคยถูกมองข้ามในการศึกษาทางด้านการสื่อสาร แต่เมื่อพิจารณา Lefebvre's conceptual triadic สามารถประยุกต์ใช้อธิบายการศึกษาทางสื่อมวลชนได้ (Janssen, 2007) โดยอาจปรับประยุกต์เข้ามาช่วยในการขยายมุมมองในเรื่องการศึกษาการสื่อสารในพื้นที่ต่างๆ เช่น การนำเสนอข่าว การนำเสนอสารคดีของสื่อมวลชนก็สามารถใช้แนวคิด Conceptual triadic ในการถ่ายทอดมุมมองเพื่อนำเสนอต่อผู้ชม เช่น การสร้าง Representation of Space ที่แตกต่างไปจากที่เคยนำเสนอ เปลี่ยนมุมมองในการนำเสนอในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจากมุมมองเดิม ย้าย

มุมมองในอีกมุมหนึ่ง ทำให้ความคิดความเชื่อเดิมที่มีอยู่นั้นได้รับการท้าทายและการถ่ายทอดในมุมมองใหม่ เช่น เรื่องราวของวัยรุ่น ผู้สูงอายุ แรงงานข้ามชาติ อาจจะมีการสร้างพื้นที่ใหม่ๆ ในสื่อมวลชนเพื่อดึงตัวตนของกลุ่มคนเหล่านี้ให้ออกไปสู่พื้นที่ทางความคิดใหม่ๆ เป็นการลดภาพเหมารวมในด้านลบที่มี เช่น ผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องเหงาอยู่บ้าน แต่ยังมีผู้สูงอายุอีกมากที่ยังคงใช้ทุกวินาทีของชีวิตการทำงาน วัยรุ่นไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่สนุกสนาน ร้องเพลง เต้นรำเพียงอย่างเดียว วัยรุ่นที่รักการทำกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อสังคมก็มีเช่นกัน ดังนั้นการสร้างพื้นที่ในการสื่อสารจึงมีความสำคัญ โดยเฉพาะการสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนชายขอบของสังคมให้มีพื้นที่ในการแสดงออกอัตลักษณ์ของตนเองจะทำให้เราได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ความคิด วัฒนธรรม ซึ่งกันและกันเพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจในการยอมรับอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่หลากหลายในสังคม

unสรุป

ในการนำเสนอการศึกษาเรื่องพื้นที่และเวลา ผู้เขียนพยายามที่จะค้นหาแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคม โดยเลือกใช้ “พื้นที่” มาเป็นประเด็นสำคัญในการอธิบาย พื้นที่อาจจะเคยถูกมองอย่างตายตัว แต่ในความเป็นจริงแล้วพื้นที่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา พื้นที่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม การให้นิยามความหมายของพื้นที่ก็มีความหลากหลาย ในการดำเนินชีวิตประจำวันของเราในรูปแบบเดิมๆ สายตามุมมองในการมองพื้นที่เป็นสิ่งที่เราอาจไม่ได้ตระหนักถึงเพราะเราอยู่ในพื้นที่ที่คุ้นชิน เราจะต้องพยายามมองพื้นที่ด้วยกรอบแนวคิดใหม่ๆ ที่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เราหลุดพ้นจากความคุ้นเคยนั้น และสร้างวิธีคิด วิธีมองใหม่ๆ ในการมองโลก ถึงแม้ว่าเราจะได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ ผ่านสื่อ แต่แนวคิดของพื้นที่ทางกายภาพ (Perceived Space) และพื้นที่ทางความคิด (Conceived Space) จะต้องดำเนินไปควบคู่กัน ถึงจะสามารถสร้างให้เกิดพื้นที่ทางสังคม (Social Space หรือ Lived Space) ที่ทำให้เราสามารถเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างลึกซึ้ง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (2535). **ม่านแห่งอคติ : ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสถาบันทางสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2553). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อการศึกษา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- นันทา วีรวิทยานุกูล. (2544). สตรีกับอัตลักษณ์. **สตรีศึกษา 2 ผู้หญิงกับประเด็นต่างๆ**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, หน้า 280-362.
- เรืองฟ้า บุราคร. (2550). **การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ “กะเทย” ในพื้นที่คาบาเรต์โชว์**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

- Auslander, P. (2008). **Theory for Performance Studies : A Student's Guide**. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Boehm, R. G. (1995). **Glencoe World Geography**. Westerville, OH: McGraw-Hill.
- Baker, C. (2008). **Cultural Studies: Theory and Practice** (3rd ed.). London: Sage Publications.
- Carp, J. (2008). "Ground-Truthing" Representation of Social space: Using Lefebvre's conceptual triad. **Journal of Planning Education and Research**. 28, 129-142.
- Gottdiener, M. (2010). **A Marx of Our Time: Henri Lefebvre and the production of space**. An Architektur production und gebrauch gebauter umwelt Retrived August 30, 2010 from http://www.anarchitektur.com/aa01_lefebvre/aa01_gottdiener_en.html.
- Ingen, C. V. (2003). Geographies of gender, sexuality and race: Reframing the focus on space in sport sociology. **International Review for the Sociology of Sport**, 38(2), 201-216 doi 10.1177/1012690203038002004.
- Jackson, P. A. (2004). The Thai Regime of Image. **Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia**, 19(2), 181-218.
- Jansson, A. (2007). Texture: A key concept for communication geography. **European Journal of Cultural Studies**, 10(2), 185-202 doi: 10.1177/1367549407075904.
- Kipfer, S., Goonewardena, K., Schmid C, & Milgrom, R. (2008). On the production of Henri Lefebvre. In K. Goonewardena, S.Kipfer, R. Milgrom, & C.Schmid (Eds.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**. (pp.1-23). London: Routledge Taylor & Francis.

- Korzeniowska, V. B. (2004). Gender, Space and Ageing in Marie Rouanet's *La Marche lente des glaciers* and *Du cote des homes*. **French Cultural Studies**, 15(2), 127-141 doi: 10.1177/0957155804044093.
- Robinson, H. (1969). **Human geography**. London: Macdonald & Evans.
- Richter, I & Moss, D. (2010). Understanding young people's transitions in university halls through space and time. **Young Nordic Journal of Youth Research**, 18(2), 157-176 doi: 10.1177/110330881001800203.
- Sack, R. D. (1993). The Power of Place and Space. **The Geographical Review**, 83 Retrieved August 30, 2010 from <http://www.questia.com/googleScholar.qst?docId=5001675339>.
- Schmid C, (2008). Henri Lefebvre's theory of the production of space: towards a three-dimensional dialectic. In K. Goonewardena, S.Kipfer, R. Milgrom, & C. Schmid (Eds.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**. (pp.27-45). London: Routledge Taylor & Francis.
- Simun, M. (2009). My music, my world: using the MP3 player to shape experience in London. **New Media Society**, 11(6), 921-941 doi: 10.1177/1461444809336512.
- Soja, E. (1996). **Thirdspace Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places**. Malden, MA: Blackwell publishers.
- Taylor, P. J. (1999). Places, spaces and Macy's: place-space tensions in the political geography of modernities. **Progress in Human Geography**, 23(1), 7-26 doi: 10.1191/030913299674657991.
- Van Esterik, P. (2000). **Materializing Thailand**. New York: Berg.